จารึกโคกสวายเจก : จารึกภาษาบาลีในอาณาจักรเขมรโบราณ

พระมหากวีศักดิ์ ญาณกวิ[1] และ ทรงธรรม ปานสกุณ[2]

[1]มหาวิทยาลัยศิลปากร [2]มหาวิทยาลัยศิลปากร

Email: aoikawee@hotmail.com

รับต้นฉบับ 13 กุมภาพันธ์ 2562 วันที่เผยแพร่ 30 มิถุนายน 2562

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแปลจารึกโคกสวายเจก (K.754) จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และศึกษาสารัตถะ พร้อมทั้งการใช้ภาษาบาลี ผลการศึกษาพบว่า จารึกหลักนี้เป็นจารึกหลักสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่สันนิษฐานว่าคงจะตั้งมั่นแล้วในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน (พ.ศ. 1839–1852) เนื้อความในจารึกเริ่มด้วยบทประณามพจน์นอบน้อมต่อพระรัตนตรัย และบอกถึงศักราชที่พระเจ้าศรีนทรวรมันขึ้นครองราชย์และพระราชกรณียกิจบางประการของพระองค์ ในส่วนของการใช้ภาษาบาลี พบว่ามีการใช้สังเกตสังขยาคือคำศัพท์สัญลักษณ์ที่ใช้แทนคำเรียกตัวเลขทั่วไปเพื่อบอกศักราช และมีการแต่งชื่อเฉพาะของภาษาสันสกฤตและภาษาเขมรโบราณให้เป็นภาษาบาลี

คำสำคัญ: จารึกโคกสวายเจก, พุทธศาสนา, กัมพูชา, ภาษาบาลี

Kok Svay Cek inscription: Pali inscription in Ancient Khmer

Phramaha Kavīsak ñāṇakavī [1] and Songdham Pansakul [2]

[1] Silpakorn University [2] Silpakorn University

Email: aoikawee@hotmail.com

Retrieved February 13, 2019 Accepted June 30, 2019

Abstract

This article aims to translate Kok Svay Cek inscription (K.754) from Pali into Thai, to study its core essence and Pali usage. The result of study shows that this inscription was an important inscription revealing the influence of Theravada Buddhism in Cambodia and well–support under the reign of Srindravarman (C.E. 2382–2395). It was opened with the invocation of the Three Gems of Theravada Buddhism. Its contents read the Inauguration of the Srindravarman's monarch and his Royal's duties. In the part of Pali using, it shows that there is using the Sanketa Sankhya which is the symbol of numeral Era and it mentioned the Sanskrit and Old Khmer proper names into Pali.

Keywords: Kok Svay Cek Inscription, K.754, Buddhism, Cambodia, Pali language

บทนำ

จารึกที่บอกเล่าเรื่องราวของอาณาจักรเขมรโบราณมักใช้ภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณเท่านั้น โดยภาษาสันสกฤตจะบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการสรรเสริญเทพเจ้า ยอพระเกียรติกษัตริย์ หรือพระราชกรณียกิจต่าง ๆ นิยมแต่งเป็นร้อยกรอง ส่วนภาษาเขมรโบราณมักจะกล่าวถึงชื่อข้าพระและข้าทาสที่อุทิศให้ศาสนสถาน นิยมแต่งเป็นร้อยแก้ว[1] เนื่องจากว่าแรกเริ่มอาณาจักเขมรโบราณ ศาสนาพราหมณ์ฮินดูดูเหมือนจะมีอิทธิพลอย่างมาก เมื่อกษัตริย์ผู้ทรงครองราชย์ได้ทรงยอมรับนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูเป็นศาสนาหลัก โดยพราหมณ์เป็นผู้มีตำแหน่งอยู่ในราชสำนักคอยให้คำปรึกษาและเป็นผู้ประกอบพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกโยงพระราชากับเทพเจ้าทั้งหลายปานประหนึ่งเป็นองค์เดียวกัน เพื่อให้ประชาชนเกิดความเคารพยำเกรงและดูเหมือนว่ากษัตริย์ของพวกเขาเป็นดังเทพเจ้าองค์สูงสุด ดังนั้นศาสนาพราหมณ์จึงเป็นศาสนาประจำราชอาณาจักรกัมพูชาอยู่เป็นพัน ๆ ปี[2]

แต่ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน (พ.ศ. 1839–1852) ปรากฏมีจารึกภาษาบาลีอันเป็นภาษาที่ใช้บันทึกในพุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยกล่าวถึงศักราชที่พระองค์ขึ้นครองราชย์และพระราชกรณียกิจที่นับเนื่องในสาสนาพุทธเถรวาท เช่น รับสั่งให้สร้างวัดและประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นต้น และหลักฐานที่บ่งบอกถึงศาสนาในรัชสมัยนี้ก็คือบันทึกของโจว ตากวาน ราชทูตจีนที่เข้ามายังเมืองพระนครเมื่อ ปี พ.ศ. 1839 นักวิชาการจึงสันนิษฐานว่า พระเจ้าศรีนทรวรมัน ทรงนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท

เนื่องจากกษัตริย์เขมรโบราณหลายพระองค์ที่ผ่านมา นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูหรือพุทธมหายานมาโดยตลอด ดังนั้นภาษาที่ใช้บันทึกพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือบทประพันธ์ที่กวีแต่งสรรเสริญกษัตริย์ในจารึกจึงเป็นภาษาสันสกฤต แต่เมื่อมีจารึกภาษาบาลีปรากฏในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน จึงนับว่าน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่เป็นหลักฐานปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในอาณาจักรเขมรโบราณ ในบทความนี้ ผู้ศึกษาจึงมีความประสงค์ที่จะปริวรรตและ

---

[1] ศานติ ภักดีคำ, “จากศิลาจารึกเขมรโบราณสู่วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของไทย”, ใน **โสรมสรวงศิรธิรางค์ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น**, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย กรมศิลปากร (กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2560), หน้า 68–79.

[2] อุไรศรี วรศะริน, **ประชุมอรรถบทเขมร รวมบทความวิชาการของศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อุไรศรี วรศะริน,** (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2545), หน้า 52.

แปลจารึกโคกสวายเจกด้านภาษาบาลีเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งศึกษาสารัตถะและวิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีต่อไป

ข้อมูลเบื้องต้นจารึกโคกสวายเจก

จารึกโคกสวายเจก (K. 754) เป็นจารึกภาษาเขมรโบราณและภาษาบาลี จารด้วยอักษรขอมโบราณ พบที่ปราสาทโคกสวายเจก อำเภอปวก จังหวัดเสียมเรียบ ถูกค้นพบโดย G. Trouvé ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) ใน Vat Kôk Khpôs ห่างประมาณ 800 เมตร จากทางตอนใต้ของวัดปราสาท จากคำบอกเล่าของพระภิกษุ จารึกหลักนี้ถูกนำมาจากเนินที่เรียกว่า โคกสวายเจก และตั้งอยู่ในทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์โดยห่างประมาณ 3 กิโลเมตร[3] ลักษณะของจารึกเป็นเสาหินแท่งเดียวขนาดใหญ่จำนวน 4 ด้าน แต่ปรากฏอักษรเพียง 2 ด้าน โดยด้านที่ 1 แต่งเป็นฉันท์ภาษาบาลี จำนวน 20 บรรทัด ใช้ปัฐยาวัตรฉันท์ทั้งหมดรวมเป็น 10 คาถา ด้านที่ 2 เป็นภาษาเขมรโบราณ จำนวน 32 บรรทัด จารึกหลักนี้มีความสำคัญตรงที่บอกศักราชที่พระเจ้าศรีนทรวรมันขึ้นครองราชย์ คือ พ.ศ. 1839 ตรงกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งสุโขทัย[4] โดยปัจจุบันจารึกหลักนี้ตั้งอยู่ที่สถาบันอภิรักษ์อังโกร์ จังหวัดเสียมเรียบ

จารึกหลักนี้ได้รับการตีพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสในบทความ “Etudes cambodgiennes” ของ George Cœdès ในวารสาร Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient. Tome 36, 1936. ของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบุรพทิศ และใน Articles sur le pays khmer, Tome 1 ของ George Cœdès และ Claude Jacques ในปี ค.ศ. 1989 ตีพิมพ์เป็นภาษาเขมรในหนังสือ สิลาจารึกไนปฺรเทสกมฺพุชาสมัยกณฺฎาณ (ศิลาจารึกในประเทศกัมพูชาสมัยกลาง) โดย วง สุเธียรา ปี ค.ศ. 2012

สำหรับการเผยแพร่ในภาษาไทย ตีพิมพ์ในไทย 4 ครั้ง คือ (1) ในหนังสือ พระพุทธศาสนาในกัมพูชา โดย ทองสืบ ศุภะมาร์ค ปี พ.ศ. 2514 (2) ในหนังสือ ศิลปะเขมร ของ ผศ. ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และ ผศ. ดร. ศานติ ภักดีคำ ปี พ.ศ. 2557 และ (3) บทความ “พระเจ้าศรีนทรวรมัน” ไม่ใช่ “พ่อขุนผาเมือง” ในศิลาจารึกเขมรโบราณของพระเจ้าศรีนทรวรมัน” ในหนังสือ ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไทย โดย

[3] Cœdès, George, “Etudes cambodgiennes”, **Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient**, vol. 36 No. 1 (1936), p. 15.

[4] ศานติ ภักดีคำ, “พระเจ้าศรีนทรวรมัน” ไม่ใช่ “พ่อขุนผาเมือง” ในศิลาจารึกเขมรโบราณของพระเจ้าศรีนทรวรมัน”, ใน **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท,** รวบรวมโดย พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559), หน้า 215.

มี พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ เป็นบรรณาธิการ ปี พ.ศ. 2559 (4) บทความ “จากศิลาจารึกเขมรโบราณสู่วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของไทย” ในหนังสือ โสรมสรวงศิรธิรางค์ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น แต่ถึงกระนั้น คำแปลของสามครั้งหลังนั้นก็ได้ยกเอาคำแปลมาจากฉบับที่พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกที่แปลโดยทองสืบ ศุภะมาร์ค และเนื่องจากว่าผู้ศึกษามีมุมมองในคำปริวรรตและคำแปลที่แตกต่างออกไปในบางจุด ดังนั้นอันดับแรกผู้ศึกษาจะปริวรรตจารึกหลักนี้เป็นอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย ก่อนที่จะวิเคราะห์สารัตถะ และการใช้ภาษาบาลีต่อไป ดังนี้

จารึกโคกสวายเจก ด้านที่ 1 ภาษาบาลี

1. วิสุทฺธมวิสุทฺธานำ สุทฺธิสมฺปาปกญฺชินำ
ธมฺมญฺจาริยสงฺฆญฺจ สตตำ สิรสา นเม

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อพระชินสีห์ ผู้หมดจดวิเศษ ผู้ยังชนทั้งหลายที่ไม่บริสุทธิ์ให้ถึงซึ่งความบริสุทธิ์ ต่อพระธรรมและพระอริยสงฆ์ ด้วยเศียรเกล้า ตลอดกาลไม่ขาดสาย

2. สิริสิรินฺทวมฺมาขฺย- ภูเปโส คุณภูสโน
ยโสธรปุเร อาสิ มงฺคลินฺทุยมินฺทุนา

พระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ ทรงพระนามว่า สิริสิรินทวัมมะ (ศรีศรีนทรวรมัน) ผู้ประดับไปด้วยพระคุณ ทรงครองราชย์ในเมืองยโศธรปุระ เมื่อศักราชประกอบด้วยอินทุ (1) ยมะ (2) อินทุ (1) มังคละ (8) (มหาศักราช 1218 ตรงกับพุทธศักราช 1839)

3. นภคฺคิยมจนฺทมฺหิ อสฺสินีตารกานฺวิเต
รวิวารมฺหิ ตติเย ยาเมตีเต ทฺวิปาทเก

เมื่อศักราชประกอบด้วยจันทะ (1) ยมะ (2) อัคคิ (3) นภ (0) (มหาศักราช 1230 ตรงกับพุทธศักราช 1851) ในวันอาทิตย์ อัศวินีนักษัตร เมื่อยามที่ 3 ล่วงไปแล้ว 2 บาท

4. สิริสิรินฺทโมฬิสฺส มหาเถรสฺส ธีมโต
สิริสิรินฺทรตน- คามเมตำ อทา มุทา

พระองค์ได้ถวายหมู่บ้านชื่อว่า สิริสิรินทรตนะ (ศรีศรีนทรรตนะ) นี้ แด่พระมหาเถระผู้เป็นนักปราชญ์นามว่า สิริสิรินทโมฬี (ศรีศรีนทรเมาลี) ด้วยพระราชหฤทัยยินดี

5. สิริมาลินีรตน- ลกฺขี นาม อุปาสิกา
สทฺธาทิคุณสมฺปนฺนา ราชาลงฺการปาลกา

อุบาสิกาชื่อว่า สิริมาลินีรตนลักขี (ศรีมาลินีรตนลักษมี) ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้น เป็นผู้รักษาเครื่องประดับของพระราชา (พระถนิม)

6. เปสิตา เตน กาเรตฺวา วิหารมิธ สา ปุน
ปริขญฺจ ตฏากญฺจ ขณาเปนฺตี ตโต ปรं

เธอเป็นผู้อันพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นส่งมาแล้ว โดยให้สร้างพระวิหารในที่นี้ ให้ขุดคูน้ำและสระน้ำเพิ่มเติมจากที่นั้นอีก

7. จนฺทคฺคิยมจนฺทมฺหิ ภูปาธิปติเปสิตา
พุทฺธรูปญฺจุปาเปตฺวา ทาสิทาสาทิเก อทา

เมื่อศักราชประกอบด้วยจันทะ (1) ยมะ (2) อัคคิ (3) จันทะ (1) (มหาศักราช 1231 ตรงกับพุทธศักราช 1852) อุบาสิกาผู้นั้นเป็นผู้อันพระเจ้าแผ่นดินส่งมาแล้ว ให้ประดิษฐานพระพุทธรูป และได้ถวายทาสชายและหญิงทั้งหลายเป็นต้น

8. วกุลตฺถลคามญฺจ ทำทามวฺหยคามกำ
ตาลีสตฺถลคามญฺจ นทฺยคฺคคฺคามกญฺจิเม
9. พนฺเธนฺโต เขตฺตสีมาโย สมนฺตฏฺฐทิสาสุ จ
พุทฺธปูชาย จาทาสิ ภูปาธิปติ ธมฺมิโก

พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงธรรมได้ทรงถวายหมู่บ้านทั้งหลายเหล่านี้คือ หมู่บ้านโคกพิกุล หมู่บ้านทำทาม หมู่บ้านตาลีสัตถละ (โคกสำลาญ)[5] และหมู่บ้านนัทยัคคะ (หมู่บ้านจุงฉทิง)[6] รับสั่งให้ผูกเขตสีมาในทิศทั้ง 8 โดยรอบ เพื่อเป็นพุทธบูชา

10. สิริสิรินฺทรตน– คามกฺเขตฺตานมนฺตเร
อฏฺฐปนฺตีนิ เขตฺตานิ ยาชกานมทาปยิ ฯ

พระองค์รับสั่งให้ถวายที่นา 8 ที่ในระหว่างเขตหมู่บ้านสิริสิรินทรตนะ (ศรีศรีนทรรตนะ) แก่คนผู้บูชาทั้งหลาย (พระภิกษุ) ฯ

[5] ยอร์ช เซเดส์ ให้ความเห็นว่า ตาลีสตฺถลคาม ตรงกับคำภาษาเขมรโบราณว่า โคก สำลาญ ดูใน Cœdès, George, "Etudes cambodgiennes", **Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient.** vol. 36 No. 1 (1936), p. 11.

[6] ยอร์ช เซเดส์ ให้ความเห็นว่า คำว่า นทฺยคฺคคฺคามก ตรงกับคำภาษาเขมรโบราณว่า สฺรุก จุงฉทิง ดูใน Cœdès, George, "Etudes cambodgiennes", **Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient.** vol. 36 No. 1 (1936), p. 11.

จารึกโคกสวายเจก: ความมั่นคงของพุทธศาสนานิกายเถรวาทในกัมพูชา

จากหลักฐานในจารึกกัลยาณี พระเจ้าธรรมเจดีย์ทำขึ้นมาในกรุงหงสาวดี พ.ศ. 2019 เพื่ออธิบายประวัติความเป็นมาของพระสงฆ์ลังกาวงศ์ในเมืองมอญและการปฏิรูปพระสงฆ์ของพระองค์[7] เนื้อความในจารึกเป็นการเล่าย้อนหลังถึงประวัติศาสตร์ด้านศาสนาของเมืองมอญ ซึ่งเนื้อความแห่งหนึ่งในตอนต้นบอกไว้ว่า *"เอวญฺจ ปน โส จินฺเตตฺวา ตามลิตฺถิวาสีปุตฺเตน สีวลิเถเรน กมฺโพชราชตนุเชน ตามลินฺทเถเรน กิญฺจิปุรวาสิตนเยน อานนฺทเถเรน ลงฺกาทีปวาสิกาตฺรเชน ราหุลเถเรน จ สทฺธึ สวิธาย นาวำ อภิรูหิตฺวา ปจฺจาคจฺฉิ"*[8] แปลสรุปความว่า "พระฉปฏเถระได้พาพระสีวลีเถระ ผู้เป็นบุตรชาวตามลิตถิคาม พระตามลินทเถระ ผู้เป็นราชบุตรของเจ้าเมืองกัมโพช พระอานันทเถระ ผู้เป็นบุตรชาวเมืองกิญจิปุรี และพระราหุลเถระ ผู้เป็นบุตรชาวลังกาทวีป ขึ้นเรือแล้วกลับมายังเมืองพุกาม" ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18

คำว่า "กมฺโพชราชตนุเชน ตามลินฺทเถเรน" ซึ่งแปลว่า "พระตามลินทเถระ ผู้เป็นราชบุตรของเจ้าเมืองกัมโพช" นี้นี่เองที่ทำให้นักวิชาการหลายท่านสันนิษฐานว่า พระตามลินทเถระน่าจะเป็นพระราชโอรสพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ดังที่ศาสตราจารย์จิโต มาดแลน ได้ให้ความเห็นว่า *"ในพุทธศตวรรษที่ 18–19 พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้เริ่มแพร่ขยายในราชอาณาจักรขอม การที่พระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เสด็จไปพำนักอยู่ในเกาะลังกาอาจถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นของการเผยแพร่ศาสนาใหม่ในราชอาณาจักรขอม"*[9] หรือเดวิด แซนเลอร์ ก็ได้ให้ความเห็นว่า *"บทบาทของพุทธศาสนาเถรวาทคงมีมาแล้วตั้งแต่ครั้งสมัยเมืองพระนครตอนปลาย โดยรับผ่านมาจากลังกาและไทย ดังที่ปรากฏว่าพระโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ลังกา จนได้รับสมณศักดิ์มาด้วย"*[10]

---

[7] ไมเคิล ไรท. "ยุคมืด หรือช่องว่างในประวัติศาสตร์สยาม "a dark age", or gap in Siamese history", ใน **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท,** รวบรวมโดย พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559), หน้า 22.

[8] พระมหาวิชชาธรรม (เรือง เปรียญ), **รามัญสมณะวงศ์**, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ม.ป.ป.), หน้า 126.

[9] จิโต มาดแลน, **ประวัติเมืองพระนครของขอม** แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2543), หน้า 124.

[10] เดวิด แซนด์เลอร์, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา** แปลโดย พรรณงาม เง่าธรรมสาร, สดใส ขันติวรพงศ์ และวงเดือน นาราสัจจ์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546), หน้า 102.

จากหลักฐานและความเห็นของนักวิชาการหลายท่าน ผู้ศึกษาจึงสันนิษฐานว่าอย่างช้าที่สุด พุทธศาสนานิกายเถรวาทน่าจะเป็นที่รู้จักของราชอาณาจักรเขมรมาตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แม้ว่าอาจจะยังไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันมากนัก เนื่องจากตอนนั้นพุทธศาสนามหายานเป็นศาสนาหลัก แต่ก็คงจะมีพระภิกษุนิกายเถรวาทอยู่บ้างแล้ว ดังที่ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ กล่าวไว้ว่า *"พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ซึ่งพระราชโอรสพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เสด็จไปทรงศึกษามาแต่เกาะลังกา ก็ได้มีผู้นับถือและมีพระภิกษุสงฆ์อยู่แล้ว"*[11]

เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เสด็จสวรรคต พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1763–1786) จึงขึ้นครองราชย์ต่อมา มีผู้สันนิษฐานว่าพระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และนับถือพุทธศาสนานิกายมหายานเช่นเดียวกับพระราชบิดา แต่เมื่อกษัตริย์องค์ต่อมาขึ้นครองราชย์คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 (พ.ศ. 1786–1838) พระองค์นับถือศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย จึงปรากฏว่าพราหมณ์ได้กลับมามีบทบาทในราชสำนักอีก[12] ดังนั้น พุทธศาสนามหายานจึงน่าจะถูกลดบทบาทลงอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ผู้ที่ครองราชย์ต่อมาคือพระเจ้าศรีนทรวรมัน ในรัชสมัยนี้ก็เกิดมีการเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนาอีกครั้งหนึ่ง มีผู้สันนิษฐานว่า พระเจ้าศรีนทรวรมัน ผู้เป็นพระชามาดา (ลูกเขย) ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ได้แย่งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 8[13] ในเรื่องนี้สอดคล้องกับบันทึกของโจว ตากวาน ชาวจีนผู้เดินทางเข้ามายังอาณาจักรเขมร เมื่อปี พ.ศ. 1839 โดยโจว ตากวานบันทึกไว้ว่า *"พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่นี้ (พระเจ้าศรีนทรวรมัน) เป็นราชบุตรเขยของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เก่า (พระเจ้าชัยวรมันที่ 8) เดิมมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหาร พระเจ้าแผ่นดินองค์พ่อตาทรงมีพระสิเนหาในพระราชธิดา พระราชธิดาจึงได้ทรงลักเอาพระขรรค์ทองคำไปให้พระสวามี เป็นเหตุให้พระโอรสาธิราชทรงสืบสันติวงศ์ต่อไปไม่ได้"*[14] ศาสตราจารย์มาดแลน จิโต ก็ได้ให้ความเห็นไว้ว่า *"ใน พ.ศ. 1838 พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 คงจะทรงพระชรามากแล้ว จารึกหลักหนึ่งกล่าวว่า แผ่นดินซึ่ง*

---

[11] สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000**,พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2560) 213.

[12] รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภักดีคำ, **ศิลปะเขมร**, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2557), หน้า 15.

[13] อ้างแล้ว, **ศิลปะเขมร**, หน้า 15**.**

[14] เฉลิม ยงบุญเกิด, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของเจินละ**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2557), หน้า 43.

รองรับโดยพระราชาผู้ชรายอมไม่เหมาะสม เนื่องจากเกิดมีความยากลำบากขึ้นอย่างมากมาย พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ทรงสละพระราชสมบัติพระราชทานแก่ราชบุตรเขยคือ พระเจ้าศรีนทรวรมัน"[15] และศาสราจารย์โคลด ฌาค ก็ได้อธิบายไว้ว่า *"พระเจ้าชัยวรมันที่ 8 ต้องทรงสละพระราชสมบัติ ใน พ.ศ. 1838 ให้แก่ราชบุตรเขยคือ พระเจ้าศรีนทรวรมัน พระเจ้าศรีนทรวรมันได้โปรดให้สร้างจารึกภาษาบาลีขึ้นในประเทศกัมพูชา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการรับรองทางราชการของพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทอย่างชัดเจน"*[16]

เรื่องการพระศาสนาในรัชสมัยนี้ โจว ตากวานได้บันทึกไว้ว่า มีสามศาสนาคือ พวกนักศึกษาเรียกว่า ปันจี้ พระภิกษุเรียกว่า จู้กู พวกนักพรตเรียกว่า ป๊ะซือเหวย[17] และได้อธิบายลักษณะเพิ่มเติมว่า "*ปันจี้ (บัณฑิต) นุ่งห่มอย่างคนสามัญธรรมดา มีด้ายสีขาว 1 เส้น ห้อยไว้ที่คอ อันแสดงให้เห็นถึงระดับชนชั้น ส่วนจู้กู (เจ้ากู, พระภิกษุ) พวกจู้กูโกนศีรษะนุ่งห่มเหลือง เปิดที่ไหล่ขวาข้างเดียว ท่อนล่างนุ่งสบงสีเหลืองและเดินด้วยเท้าเปล่า พระภิกษุทั้งหมดฉันเนื้อปลาและเนื้อสัตว์แต่ไม่เสพสุรา ทุก ๆ วัน พระภิกษุจะฉันจังหันเพียงมื้อเดียว พระสูตรที่พระภิกษุท่องบ่นอยู่นั้นมีมากมาย ทั้งหมดทำสำเร็จด้วยการเอาใบลานทับซ้อนกัน พระเจ้าแผ่นดินทรงมีข้อราชการสำคัญก็ทรงปรึกษาหารือด้วย เขาไม่มีภิกษุณีในพระพุทธศาสนา และพวกป๊ะซือเหวยนุ่งห่มเหมือนอย่างคนธรรมดาสามัญ เว้นแต่ศีรษะคาดผ้าสีแดงหรือสีขาว 1 ผืน พวกนี้มีเทวสถานแต่เมื่อเทียบกับวัดวาอารามแล้วแคบกว่า ศาสนาเต๋านั้นไม่เจริญรุ่งเรืองเสมอด้วยพุทธศาสนา พวกเขาไม่เคารพบูชารูปอื่นใดนอกจากศิลาก้อนเดียวเท่านั้น"*[18]

จากบันทึกของโจวตากวาน ทำให้เราทราบว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมันน่าจะมี 3 ศาสนา แต่ดูเหมือนว่ากษัตริย์จะให้ความสำคัญกับพระภิกษุมากกว่า และเนื่องจากพบจารึกโคกสวายเจกที่ใช้ภาษาบาลี จึงสันนิษฐานว่า ศาสนาหลักในรัชสมัยนี้คงเป็นพุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยพระองค์ทรงส่งเสริมรื้อฟื้นพุทธศาสนาและอาจเป็นผู้สร้าง (?) วัดป่าเลไลย์ใน

---

[15] อ้างแล้ว, **ประวัติเมืองพระนครของขอม,** หน้า 125.

[16] สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, "600 ปี แห่งพระประวัติเมืองพระนครของขอม", **นิตยสารศิลปวัฒนธรรม**, ปีที่ 10 ฉบับที่ 6 (เมษายน, 2532),หน้า 125.

[17] อ้างแล้ว, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของเจินละ**, หน้า 15.

[18] อ้างแล้ว, **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของเจินละ**, หน้า 15–16.

นิกายเถรวาทติดกำแพงพระราชวัง[19] จารึกภาษาบาลีหลักนี้อาจจะสนับสนุนความเห็นที่ว่าปราสาทวัดป่าเลไลย์ซึ่งเป็นศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทเพียงแห่งเดียวในอาณาจักรเขมรถูกสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน

ทั้งนี้นักวิชาการหลายท่านได้สันนิษฐานว่า สถูปทรงลังกาที่อยู่ภายในปราสาทประธานของปราสาทพระขรรค์ถูกสร้างขึ้นหลังรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 อาจเป็นการสร้างในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน ซึ่งต้องการจะเปลี่ยนศาสนสถานพุทธมหายานให้เป็นพุทธเถรวาท อาจนับได้ว่าเป็นสถูปทรงลังกาที่เก่าแก่ที่สุดองค์หนึ่งในกัมพูชา ดังนั้นงานศิลปกรรมแบบลังกาจึงปรากฏให้เห็นนับแต่สมัยเมืองพระนครตอนปลายเป็นต้นไป[20] และอาจกล่าวได้ว่ารัชกาลของพระเจ้าศรีนทรวรมันเป็นจุดเปลี่ยนของการสร้างงานศิลปะสมัยเมืองพระนครตอนปลาย เพราะนับแต่นี้ความนิยมในการสร้างปราสาทจะเปลี่ยนไปเป็นการสร้างวัดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท อันมีองค์ประกอบที่สำคัญประกอบด้วยวิหาร พระอุโบสถซึ่งมีใบเสมาล้อมรอบ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่สร้างขึ้นโดยใช้หินทรายหรือศิลาแลง[21]

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสันนิษฐานว่า จากหลักฐานคือจารึกโคกสวายเจกที่ใช้ภาษาบาลีในการบันทึกศักราชขึ้นครองราชย์หรือพระราชกรณียกิจของพระเจ้าศรีนทรวรมันอันนับเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาท พุทธศาสนานิกายเถรวาทจึงน่าจะตั้งมั่นในอาณาจักรเขมรนับแต่รัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน โดยศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ก็ได้ให้ความเห็นว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 13 (พุทธศตวรรษที่ 18) พุทธศาสนานิกายหีนยานแบบลังกาที่ใช้ภาษาบาลีก็ได้แพร่เข้ามายังกัมพูชาโดยผ่านประเทศสยามและในไม่ช้าก็ได้ขจัดศาสนาอื่น ๆ ออกไป[22] แต่ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าแท้จริงแล้วอาณาจักรเขมรโบราณ อาจจะได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทผ่านเมืองมอญมาก่อน ตั้งแต่เมื่อครั้งพระฉปฏเถระพาพระตามลินทเถระชาวกัมพูชากลับมาจากลังกา และเหตุผลของการยอมรับนับถือศาสนาใหม่นี้ ยอร์ช เซเดส์ ให้ความเห็นว่า ศาสนาเดิมถูกทำลายจากความเชื่อในพุทธศาสนาแบบลังกาทำให้พระราชศักดิ์ของกษัตริย์ลดน้อยลง และพระราช

---

[19] ไมเคิล ไรท, “ยุคมืด หรือช่องว่างในประวัติศาสตร์สยาม “a dark age”, or gap in Siamese history” ใน พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ), **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาทการเข้ามาของคนไท**, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559), หน้า 10.

[20] อ้างแล้ว, **ศิลปะเขมร**, หน้า 106.

[21] เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

[22] ยอร์ช เซเดส์, **เมืองพระนคร นครวัด นครธม,** แปลโดย ปราณี วงษ์เทศ, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2556), หน้า 99.

อำนาจในทางโลกก็สลายไป[23] จึงทำให้พุทธศาสนานิกายเถรวาทกลายมาเป็นศาสนาหลักในรัชสมัยนี้ ซึ่งหากมองในแง่ของการเปลี่ยนผ่านยอมรับนับถือศาสนาใหม่นี้ พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ ได้ให้ความเห็นว่า ศาสนาพุทธเถรวาทจากลังกาเป็นศาสนาของชนชั้นนำและมวลชนที่ต้องการจะหลุดพ้นจากกลุ่มอำนาจทางการเมืองในระบบดั้งเดิมที่นับถือพราหมณ์ฮินดู และพุทธศาสนามหายาน[24] ดังนั้นต่อจากรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน พุทธศาสนานิกายเถรวาทจึงกลายเป็นศาสนาหลักของกัมพูชามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การใช้ภาษาบาลี

1. การใช้สังเกตสังขยา

สังขยา หมายถึง การนับ โดยปกติจะมี 2 ประเภทคือ (1) ปกติสังขยา (2) ปูรณสังขยา ปกติสังขยานั้น นับโดยปกติ เป็นต้นว่า หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ปูรณสังขยานั้น นับเป็นชั้น ๆ เป็นต้นว่า ที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า[25] แต่ในจารึกหลักนี้ไม่มีทั้งปกติสังขยาและปูรณสังขยา กลับพบการใช้ “สังเกตสังขยา” แทน

พระคันธสาราภิวงศ์ได้อธิบายความหมายของสังเกตสังขยาไว้ว่า *“ตัวเลขที่กำหนดนิยมกันขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนเลขทั่วไป ท่านใช้สังขยานี้ตามสิ่งที่มีปรากฏอยู่ในโลก ซึ่งมีจำนวนแน่นอน ไม่เพิ่มขึ้นหรือลดลงในกาลไหน ๆ และชาวโลกก็หมายรู้อยู่ทั่วกัน เป็นศัพท์สำหรับนับจำนวนที่กล่าวถึง เช่นคำว่า สมุทฺท (มหาสมุทร) เป็นสัญลักษณ์ของเลข 4 เหมือนคำว่า จตุ สังเกตสังขยานี้นิยมใช้เพื่อให้มีพยางค์เพิ่มขึ้นหรือมีครุลหุต้องคณะฉันท์”*[26] กล่าวคือเมื่อฉันท์มีข้อบังคับเรื่องจำนวนคำหรือเสียงครุลหุ การใช้สังเกตสังขยาที่เป็นศัพท์สัญลักษณ์จึงมีประโยชน์

---

[23] ยอร์ช เซเดส์, **เมืองพระนคร นครวัด นครธม,** แปลโดย ปราณี วงษ์เทศ, พิมพ์ครั้งที่ 9, หน้า 134–135.

[24] พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, “ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท”, ใน **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท**, รวบรวมโดย พิพัฒน์ กระแจะจันทร์, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559), หน้า 92.

[25] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ 2 นาม และอัพยยศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 53, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 68.

[26] พระคันธสาราภิวงศ์, **วุตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี,** (กรุงเทพมหาคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545), หน้า 32–33.

ในการนำมาใช้ในการประพันธ์บทร้อยกรองบาลีได้เป็นอย่างดี แม้ไม่มีพบในพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา[27]

ในฝ่ายบาลี คัมภีร์วุตโตทัย ได้แสดงสังเกตสังขยาที่เป็นสัญลักษณ์ของเลข 1 ถึงเลข 16 ดังต่อไปนี้[28] เลข 1 (จนฺท รูป ภู) เลข 2 (เนตฺต หตฺถ ปกฺข) เลข 3 (อคฺคิ กาล ราม) เลข 4 (สมุทฺท เวท ยุค) เลข 5 (อุสุ ยญญ ภูต) เลข 6 (รส อุตุ องฺค) เลข 7 (มุนิ อสฺส สร) เลข 8 (วสุ นาค สปฺป) เลข 9 (ฉิทฺท องฺก คห) เลข 10 (ทิส โทส) เลข 11 (รุทฺท สิว) เลข 12 (อกฺก ราสิ มาส) เลข 13 (วิสฺส) เลข 14 (สกฺก มนุ ภุวน) เลข 15 (ติถิ) เลข 16 (กลา ราช)

"สังเกตสังขยา" ในไวยากรณ์บาลีนี้ ตรงกันกับชื่อเรียกในไวยากรณ์สันสกฤตว่า ภูตสังขยา ในเรื่องนี้ ผศ. ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย ได้อธิบายไว้ว่า *"ภูตสังขยา มีความหมายเช่นเดียวกันกับสังเกตสังขยา คือตัวเลขที่กำหนดนิยมกันขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนเลขทั่วไป ท่านใช้ภูตสังขยานี้ตามสิ่งที่มีปรากฏอยู่ในโลก ซึ่งมีจำนวนแน่นอน ภูตสังขยาถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตที่พูดถึงเรื่องจำนวนนับ หรือที่เรียกว่า คำสังขยา โดยใช้คำศัพท์แสดงถึงตัวเลข ส่วนใหญ่จะปรากฏในงานเขียนเกี่ยวกับด้านจารึกเสียเป็นส่วนใหญ่"*[29] ในไวยากรณ์สันสกฤตแสดงภูตสังขยาไว้ด้วยคำศัพท์เหล่านี้คือ *"เลข 0 (ขะ อัมพระ วโยมัน วิยัต) เลข 1 (อินทุ รูปะ ศศิ ศีตัมศุ จันทระ มนัส หฤทยะ หฤท) เลข 2 (ภุชะ ยมะ ทสระ อัศวิน โทส เนตระ พาหุ ทรฺศ) เลข 3 (รามะ ทหนะ วหนิ) เลข 4 (อัพธิ กฤตะ เวทะ วาริ นิธิ ชลธิ สมุทระ) เลข 5 (ศระ ภูต อินทริยะ วิษยะ วาณะ (พาณะ) มุขะ อรถะ) เลข 6 (รสะ ฤตุ สกันทาสยะ โกศะ อริ ทวิษ) เลข 7 (มุนิ คิริ อทริ นคะ ทวีปะ ไศละ ตุรคะ) เลข 8 (วสุ ตนุ มูรติ มังคละ ไอศวรยะ เทหะ) เลข 9 (ครหะ รันทระ ทวาระ พิละ วิวระ อันตระ)"*[30]

ส่วนในจารึกโคกสวายเจกมีการใช้สังเกตสังขยา (ภูตสังขยา) เพื่อบอกศักราชดังนี้

(1) มงฺคลินฺทุยมินฺทุ(นา) แยกศัพท์ว่า มงฺคล (8) อินฺทุ (1) ยม (2) อินฺทุ (1) คือ มหาศักราช 1218 (พุทธศักราช 1839)

---

[27] พระคันธสาราภิวงศ์, **วุตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี,** หน้า 33.

[28] เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

[29] ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, "การใช้สังเกตสังขยาในจารึกกัลยาณี", **Veridian E-Journal Silpakorn University ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ,** ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2558), หน้า 2612.

[30] เรื่องเดียวกัน, หน้า 2612.

(2) นภคฺคิยมจนฺท(มฺหิ) แยกศัพท์ว่า นภ (0) อคฺคิ (3) ยม (2) จนฺท (1) คือ มหาศักราช 1230 (พุทธศักราช 1851)

(3) จนฺทคฺคิยมจนฺท (มฺหิ) แยกศัพท์ว่า จนฺท (1) อคฺคิ (3) ยม (2) จนฺท (1) คือ มหาศักราช 1231 (พุทธศักราช 1852)

คำศัพท์สังเกตสังขยาในจารึกโคกสวายเจกภาษาบาลีนี้ โดยส่วนมากจะตรงกับภูตสังขยาของไวยากรณ์สันสกฤต จึงสันนิษฐานว่า ผู้ประพันธ์จารึกหลักนี้คงจะมีความเชี่ยวชาญทั้งในภาษาบาลีและสันสกฤต โดยประโยชน์ของการใช้สังเกตสังขยาคือเพื่อให้การกำหนดตัวเลขเกี่ยวกับปีศักราชถูกต้องชัดเจน ในเมื่อมีการสลักข้อมูลเหล่านี้ไว้ในหลักศิลา ถึงแม้กาลเวลาผ่านไปยาวนานเพียงใดก็ตาม[31] และดูเหมือนว่าการใช้สังเกตสังขยาจะไม่ค่อยปรากฏมีในงานวรรณกรรมบาลีหรือจารึกภาษาบาลีเท่าใดนัก การใช้สังเกตสังขยาจึงนับว่าเป็นมิติใหม่ในการศึกษางานที่เกี่ยวข้องกับภาษาและวรรณกรรมบาลี ทั้งนี้เป็นเพราะว่า บรรดางานที่เกี่ยวข้องกับภาษาบาลี ส่วนใหญ่ใช้คำสังขยาเพียง 2 ประเภทเท่านั้น คือ ปกติสังขยา การนับแบบจำนวนเต็ม และปูรณสังขยา การนับแบบลำดับที่[32] ดังนั้นผู้ศึกษาจึงสันนิษฐานว่า เนื่องจากจารึกหลักนี้เป็นจารึกที่สำคัญของพระเจ้าศรีนทรวรมัน การใช้สังเกตสังขยาซึ่งใช้ศัพท์สัญลักษณ์แทนตัวเลขนั้นก็เพื่อบอกปีที่ชัดเจนและไม่เป็นปัญหาในการตีความของผู้อ่าน เพราะในด้านภาษาบาลีมีความสำคัญคือบอกปีขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าศรีนทรวรมัน ซึ่งไม่ได้บอกไว้ในด้านภาษาเขมรโบราณ และผู้ประพันธ์ภาษาบาลีในจารึกหลักนี้คงจะดำเนินตามขนบการประพันธ์เช่นนี้มาจากจารึกภาษาสันสกฤตซึ่งมีอยู่ในอาณาจักรเขมรมาแต่เดิม

2.การใช้ภาษาบาลีตั้งชื่อเฉพาะ

ชื่อเฉพาะในจารึก มีส่วนสำคัญต่อการเชื่อมโยงเหตุการณ์หรือเรื่องราวให้เข้ากับจารึกหลักอื่น อันเป็นหนทางในการอธิบายเรื่องราวให้กระจ่างมากยิ่งขึ้น[33] อาณาจักรเขมรโบราณมักจะใช้ภาษาสันสกฤตในการตั้งชื่อเฉพาะของกษัตริย์หรือสถานที่ เช่น มเหนทรบรรพต, ศรีสิขเรศวร, ชัยวรมมเทวะ เป็นต้น แม้แต่ในจารึกโคกสวายเจกเองก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้เราจะสันนิษฐานว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมันจะนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งใช้ภาษาบาลีเป็นหลักแล้ว แต่เพราะชื่อเฉพาะในอาณาจักรเขมรโบราณมักตั้งเป็นชื่อสันสกฤตมาแต่เดิม

[31] อ้างแล้ว, “การใช้สังเกตสังขยาในจารึกกัลยาณี”, หน้า 2613-2614.

[32] อ้างแล้ว, “การใช้สังเกตสังขยาในจารึกกัลยาณี”, หน้า 2614.

[33] กังวล คัชชิมา, “มุมมองด้านพิธีกรรม ศาสนา และชาตินิยม ในประวัติศาสตร์เขมร จากจารึกซับบาก”, **วารสารดำรงวิชาการ,** ปีที่ 6 ฉบับที่ 2, (2550) หน้า 132.

จารึกโคกสวายเจกด้านภาษาเขมรโบราณก็ยังคงใช้ภาษาสันสกฤตในการเรียกชื่อเฉพาะ แต่เนื่องจากว่าด้านที่ 1 ประพันธ์เป็นภาษาบาลี ดังนั้นผู้ประพันธ์จารึกหลักนี้จึงจำเป็นที่จะต้องปรับรูปคำจากชื่อเฉพาะที่เป็นภาษาสันสกฤตให้เป็นภาษาบาลีเพื่อให้ลงคณะฉันท์บาลี ดังนี้คือ

ภาษาบาลี	**ภาษาสันสกฤต**	**คำแปล**
สิริสิรินฺทวมฺม	ศฺรีศฺรีนฺทฺรวรฺมฺม	ศรีศรีนทรวรมัน
สิริสิรินฺทรตนคาม	ศฺรีศฺรีนฺทฺรรตฺนคฺราม	หมู่บ้านชื่อว่า ศรีศรีนทรรตนะ
สิริสิรินฺทโมฬี(สฺส)	ศฺรีศฺรีนฺทฺรเมาลี	(พระเถระชื่อว่า) ศรีศรีนทรเมาลี
สิริมาลินีรตนลกฺขี	ศฺรีมาลินิรตฺนลกฺษมี	(อุบาสิกา) ศรีมาลินีรตนลักษมี

นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ได้นำชื่อเฉพาะภาษาเขมรโบราณมาแต่งเป็นภาษาบาลีอีกด้วยว่า

ภาษาบาลี	**ภาษาเขมรโบราณ**	**คำแปล**
วกุลตฺถคาม	จนฺต โคก วกุล	หมู่บ้านโคกพิกุล
ทำทามวฺหยคามก	สรุก ทำทำ	หมู่บ้านทำทาม
ตาลีสตฺถลคาม	โคก สำลาญ	หมู่บ้านตาลีสัตถละ, โคกสำลาญ
นทฺยคฺคคฺคามก	สฺรุก จุงฉฺทิงฺ	หมู่บ้านนัทยัคคะ, หมู่บ้านจุงฉทิง

ทั้งนี้คำภาษาบาลียังช่วยอธิบายความหมายของคำภาษาเขมรโบราณที่แปลได้ยากดังนี้

ภาษาบาลี	**ภาษาเขมรโบราณ**	**คำแปล**
ราชาลงฺการปาลกา	วฺระ ถนึ	ผู้รักษาเครื่องประดับของพระราชา (พระถนิม)

สรุป

ผลการศึกษาพบว่า จารึกหลักนี้เป็นจารึกหลักสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่สันนิษฐานว่าคงจะตั้งมั่นแล้วในรัชสมัยของพระเจ้าศรีนทรวรมัน (พ.ศ. 1839–1852) สอดคล้องกับบันทึกของโจวตากวาน ชาวจีนที่เข้ามายังเมืองพระนครเมื่อปี พ.ศ. 1839 ในส่วนของการใช้ภาษาบาลี พบว่ามีการใช้สังเกตสังขยาคือคำศัพท์สัญลักษณ์ที่ใช้แทนคำเรียกตัวเลขทั่วไปเพื่อบอกศักราช ซึ่งประโยชน์ของการใช้สังเกตสังขยาคือ เพื่อให้การ

กำหนดตัวเลขเกี่ยวกับปีศักราชถูกต้องชัดเจนและไม่เป็นปัญหาในการตีความ ถึงแม้เวลาจะผันผ่านไปนานเท่าใดก็ยังสามารถตีความศักราชได้ถูกต้อง และมีการแต่งคำศัพท์เฉพาะของภาษาสันสกฤตและเขมรโบราณให้เป็นคำศัพท์ภาษาบาลี เพื่อความสะดวกในการประพันธ์ฉันท์ภาษาบาลี

แม้จะไม่ปรากฏชื่อผู้ประพันธ์จารึกหลักนี้ แต่จากข้อความในจารึกก็บ่งชี้ให้เห็นถึงความสามารถของผู้ประพันธ์ได้เป็นอย่างดี รวมถึงข้อสังเกตในการใช้สังเกตสังขยาที่ปรากฏในจารึกหลักนี้ก็ยิ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ได้รับการศึกษาบาลีมาอย่างลึกซึ้ง เนื่องจากว่าอาณาจักรเขมรโบราณมักไม่ปรากฏจารึกภาษาบาลีมากนัก แต่เมื่อค้นพบจารึกหลักนี้ที่เป็นภาษาบาลีก็ไม่ได้ประพันธ์เป็นร้อยแก้วอย่างธรรมดาสามัญ แต่กลับประพันธ์เป็นฉันทลักษณ์อย่างไพเราะและสละสลวยถูกต้องตามกฎเกณฑ์ไวยากรณ์บาลีและฉันทลักษณ์ จึงสันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์จารึกหลักนี้คงจะได้รับการศึกษาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตอย่างช่ำชองลึกซึ้งมาก่อนและการศึกษาภาษาบาลีในสมัยนั้นอาจเป็นไปอย่างเข้มข้นแล้ว

เอกสารอ้างอิง

กังวล คัชชิมา. “มุมมองด้านพิธีกรรม ศาสนา และชาตินิยม ในประวัติศาสตร์เขมร จากจารึกซับบาก”. **วารสารดำรงวิชาการ.** ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม–ธันวาคม 2550), 126–144.

จิโต มาดแลน. **ประวัติเมืองพระนครของขอม.** แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2543.

เฉลิม ยงบุญเกิด. **บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมและประเพณีของเจินละ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2557.

ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. “การใช้สังเกตสังขยาในจารึกกัลยาณี” **Veridian E-Journal Silpakorn University ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ.** ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม–สิงหาคม 2558), 2607–2615.

เดวิด แซนด์เลอร์. **ประวัติศาสตร์กัมพูชา.** แปลโดย พรรณงาม เง่าธรรมสาร สดใส ขันติวรพงศ์ และวงเดือน นาราสัจจ์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546.

พระคันธสาราภิวงศ์. **วุตโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545.

พระมหาวิชาธรรม (เรือง เปรียญ). **รามัญสมณะวงศ์.** นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ม.ป.ป..

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. “ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท”, ใน **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท.** หน้า 60–97. รวบรวมโดย พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559.

ไมเคิล ไรท. “ยุคมืด หรือช่องว่างในประวัติศาสตร์สยาม “a dark age”, or gap in Siamese history”, ใน **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท.** หน้า 4–43. รวบรวมโดย พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559.

ยอร์ช เซเดส์. **เมืองพระนคร นครวัด นครธม.** แปลโดย ปรานี วงษ์เทศ. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2556.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และศานติ ภักดีคำ. **ศิลปะเขมร.** กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2557.

ศานติ ภักดีคำ. “จากศิลาจารึกเขมรโบราณสู่วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติของไทย”. ใน **โสรมสรวงศิรธิรางค์ วรรณคดีเฉลิมพระเกียรติสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น.** หน้า 65– 84. รวบรวมและจัดพิมพ์โดย กรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2560.

_____. “พระเจ้าศรีนทรวรมัน” ไม่ใช่ “พ่อขุนผาเมือง” ในศิลาจารึกเขมรโบราณของพระเจ้าศรีนทรวรมัน”, ใน **ยุคมืดของประวัติศาสตร์ไทย หลังบายน พุทธเถรวาท การเข้ามาของคนไท.** หน้า 208–225. รวบรวมโดย พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2559.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นามและอัพยยศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 53. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000.** พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2560.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. “600 ปี แห่งพระประวัติเมืองพระนครของขอม”, **นิตยสารศิลปวัฒนธรรม**. ปีที่ 10 ฉบับที่ 6 (เมษายน 2532), หน้า 110–125.

อุไรศรี วรศะริน. **ประชุมอรรถบทเขมร รวมบทความวิชาการของศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อุไรศรี วรศะริน.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2545.

Cœdès, George. “Etudes cambodgiennes”, **Bulletin de l'Ecole française d'Extrême–Orient**, vol. 36 No.1 (1936), pp. 1–21.